

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Життя як шлях самоздійснення

У зв'язку із 90-літтям Лідії Василівни Сохань часопис “Соціологія: теорія, методи, маркетинг” взяв інтерв'ю у ювілярки.

— Лідіє Василівно, весь колектив інституту, Ваші колеги, Ваші учні, Ваша наукова школа “Мистецтво життєтворчості” щиро вітають Вас із чудовим Ювілеєм — 90-літтям. Досягнення такого віку — доволі рідкісне поки явище. Мабуть, сибірська природа щедро надарила Вас довголіттям. Сподіватимемося на перспективу ознаменування 100-літнього Ювілею. Здоров'я Вам і нових творчих успіхів.

Л.В.: Тривалість життя людини, ясна річ, програмується деякою мірою природою. Але щоб увійти до когорти довгожителів, людині необхідно

самій чимало потрудитися. Ця ідея закодована й у нашій теорії життєтворчості.

— *Лідіє Василівно, Ви були провідним фундатором української наукової школи “Мистецтво життєтворчості”. Якою є ключова ідея презентованої цієї школою теорії життєтворчості?*

Л.В.: В основу цієї теорії покладено уявлення про життя як творчий процес — процес життєтворчості. Особистість, яка виступає за такої моделі життєздійснення як суб’єкт життя, здійснює життя не як існування, а як творчу його побудову на основі свідомого вибору цілей і способів самореалізації. Життєтворчість у розвиненій формі оцінюється як вид мистецтва. Вона передбачає наявність в особистості специфічних інтелектуальних, емоційно-етичних, вольових якостей, необхідних для творчого осмислення, проектування особистістю свого життя і плідного самоздійснення його. Скажімо, якщо в особистості слабко розвинена така інтелектуально-вольова якість, як життєстійкість, у важких життєвих обставинах вона може спасувати й відступити від реалізації своїх же власних планів і програмних настанов.

— *Цікаво, Лідіє Василівно, наскільки Ваша концепція мистецтва життєтворчості як свідомої творчої побудови особистістю свого життя відображає Ваш особистий життєвий досвід? Візьмемо, до прикладу, сферу професійного вибору. Про що Ви мріяли у 5 років, у 15, як Ви оцінювали Ваш вибір у 50 років? Чи були Ви задоволені своїм вибором?*

Л.В.: Ця концепція як наукова теорія вочевидь лишень частково відзеркалює особистий життєвий досвід її автора. Але деякою мірою відображає, безперечно. У 5 років, звісно, ще не було настанови й вираженого бажання, ким мені стати. Але я вже в цьому віці дуже полюбляла гру “Школа”. Збирала дітлахів 3—4 років і в ролі вчительки проводила з ними заняття. Як правило, або читала, або розповідала казки, билини. У цьому віці я вже вміла читати і писати. Цього мене навчила старша моя сестра Валентина. Вона була старша за мене на 5 років. І я незрідка була поруч, коли вона виконувала домашні завдання: читала або писала. Мої “учні” у своєму середовищі називали мене “учиха”. У школу пішла у 6 років і одразу до другого класу.

— *Як оформився Ваш інтерес до 15 років?*

Л.В.: Під впливом життєвих обставин, сімейного виховання, навчання, читання книг у мене доволі рано окреслилося коло моїх інтересів і пререференцій. У 15 із половиною років я закінчила середню школу і постала перед вибором подальшої освіти. До цього часу я вже написала кілька віршів і один із віршів надіслала до “Піонерської правди”. Редактор запросила мене для бесіди, висловила деякі побажання, але я не стала реалізовувати ці побажання і готувати вірш у цю газету, а опублікувала його в стінній шкільній газеті, проте інтерес до літературної творчості закріпився, й у своїй заяві в Іркутський університет із дивовижною наївністю й у дусі ідейних пристрастей того часу я написала, що прошу прийняти мене на історико-філологіч-

ний факультет, на філологічне відділення, позаяк хочу бути поетесою й прославляти Батьківщину, Сталіна, Працю. Успішно склавши вступні іспити, я була прийнята до університету, але за наполегливою рекомендацією декана факультету зарахована на історичне, а не на філологічне відділення. Цей відступ від свого інтересу був моєю помилкою. Історією я так і не захопилася, а свій інтерес зосередила на людині, її психології, особистісному розвитку. Помітивши цей інтерес, доцент кафедри педагогіки висловив навіть готовність займатися зі мною додатково психологією і дав програму вивчення психології за фундаментальною працею С.Рубінштейна “Основи психології”. Цей інтерес закріпився і, завдяки низці обставин, після завершення вищої освіти я вступила в аспірантуру Інституту філософії АН СРСР у сектор психології, який очолював С.Рубінштейн. Психологія особистості стала провідним напрямом моєї наукової діяльності. Але до поезії я все одно повернулася на завершальному етапі життєвого шляху. Перший том мого ювілейного двотомника “Поезія життєтворчості” фактично відтворює в поетичній формі мій життєвий шлях і мої життєві зацікавлення.

— *Якою є найважливіша подія у Вашому житті в минулому?*

Л.В.: Мабуть, вступ до аспірантури Інституту філософії АН СРСР. Ця обставина докорінно змінила моє життя. Я переїхала до столиці, до Москви. Закріпився мій інтерес до психології, відтак, я професійно самовизначилася. Успішне завершення аспірантури й захист дисертації на звання кандидата філософських наук відкрили для мене шлях у науку. Щоправда, я не одразу вийшла на цей шлях. По завершенні аспірантури три роки працювала редактором у Московському видавництві “Знання”, після переїзду до Харкова у зв’язку з одруженням майже 6 років викладала філософію в педагогічному інституті, а потім у медичному, де очолювала кафедру філософії. Після переїзду до Києва, ставши за конкурсом науковим співробітником Інституту філософії АН України, кілька років займалася філософією. Навіть деякий час була завідувачкою відділу історичного матеріалізму. Лише у 1970 році дістала змогу реалізувати свій головний інтерес — зайнятися психологією особистості, очоливши створений в Інституті відділ соціальної психології, яким керувала понад 30 років.

— *Лідіє Василівно, Ви були одним із фундаторів української соціології. Упродовж 10 років — від 1968-го до 1978-го — очолювали українське відділення Радянської соціологічної асоціації. Якими були найвагоміші досягнення соціології в Україні за цей період?*

Л.В.: Соціологія в цей час інституціоналізувалася як значуща царина соціального знання й офіційно оформилася в структурі української науки. На завершальному етапі названого періоду в Інституті філософії був створений відділ соціології, який на короткий час очолив професор Попович Мирослав Володимирович, потім тривалий період відділом успішно керував кандидат філософських наук Чорноволенко Вілен Пилипович. Розпочалися прикладні соціологічні дослідження, в тому числі фундаментальне соціологічне дослідження населення України. За матеріалами досліджень

з'явилися публікації. Було видано першу в Україні збірку “Соціологія в Україні”. Соціологи активно брали участь в упорядкуванні актуальних тоді планів соціального розвитку колективів. Складений за нашої участі план соціального розвитку колективу Львівського телевізійного заводу було номіновано на Державну премію, але забракло одного голосу в експертній комісії для присудження колективу авторів цієї премії. В освітній системі розгорнулася підготовка професіоналів-соціологів. Стали формуватися соціологічні центри: у Києві, Харкові, Львові. Виникали творчі контакти із соціологами Москви, Ленінграда, Новосибірська, Мінська. Українська соціологія інтенсивно входила у світову систему соціального знання, зафіксувавши це, зокрема, участю в міжнародних соціологічних форумах, у тому числі у VII Міжнародному соціологічному конгресі, на який я подала доповідь про соціальні наслідки НТР. Як керівник авторського колективу і відповідальний редактор монографії “Науково-технічна революція: особистість, діяльність, колектив. Соціально-психологічний аспект” я була нагороджена премією імені Д.З.Мануїльського. Із приходом В.Чорноволенка на посаду завідувача відділу соціології інституту філософії, а потім і голови українського відділення Радянської соціологічної асоціації соціологія в Україні дедалі більше вкорінювалася як найважливіша галузь соціального знання. У системі Академії наук України був створений Інститут соціології, що успішно функціонує вже понад 20 років.

— Чи бували Ви в наукових відрядженнях за кордоном?

Л.В.: Неодноразово. Брала участь у міжнародних наукових форумах, у міжнародних соціологічних конгресах, три місяці була на науковому стажуванні в Чехословаччині, виїжджала у складі делегації до Флоренції — міста-побратима Києва, де у Флорентійському університеті прочитала лекцію про культурне життя Києва.

— За Вашою оцінкою, яким є Ваш найважливіший внесок у науку?

Л.В.: Вважаю, що суттєвим досягненням було формування творчого наукового колективу у відділі соціальної психології і розроблення цим колективом концепції життєтворчості, викладеної в серії колективних та індивідуальних монографій, творча співпраця зі спеціалістами з інших наукових установ і навчальних закладів і як підсумковий результат усієї цієї діяльності — формування наукової школи в системі української науки — школи “Мистецтво життєтворчості”. Рішенням колегії Міністерства освіти і науки України у 1990 році Хортинський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр — нині національний — був обраний своєрідним експериментальним майданчиком для втілення в навчально-виховний процес ідей школи “Мистецтво життєтворчості”. Ця унікальна співдружність науки і педагогічної практики триває понад 20 років.

— Лідіє Василівно, а як формувалася Ваша наукова школа?

Л.В.: Вона формувалася зовсім не на основі наперед обраної мети — створити наукову школу. Цей процес значною мірою мав спонтанний харак-

тер. У 1980-х роках у соціальних науках набула високої актуальності проблема способу життя. З'являлися одна за одною публікації з цієї проблеми. Наш відділ також включився в цей процес, але тему способу життя розробляв у соціально-психологічному ключі. Як керівник відділу, плануючи дослідницьку роботу колективу, я послідовно намічала одну за іншою теми стосовно проблеми психології життя. Були підготовлені колективні монографії “Стиль життя особистості”, “Життя як творчість”, “Життєвий шлях особистості”, “Культура життя особистості” та ін. Фактично формувалася соціально-психологічна концепція особистісного буття як творчого процесу. Це внесло корективи у предмет соціальної психології, що зосереджувалася переважно на проблемі особистості, групи; в опублікованих працях акцент було зроблено на психології життя як продукті життєтворчості. Так склався новий напрям у дослідженні соціально-психологічних процесів. Свій внесок у це зробили колишні аспіранти відділу соціальної психології, котрі стали потім кандидатами і докторами наук: М.Шульга, Є.Головаха, О.Злобіна, О.Донченко, І.Мартинюк, Н.Соболева, Л.Бевзенко, В.Тихонович, Р.Ануфрієва, Н.Бойко. Великий інтерес до наших праць виявили фахівці у сфері педагогіки І.Єрмаков і Г.Нессен, які очолили педагогічний напрям у дослідженні життя як продукту життєтворчості. Новий напрям, що оформився в теорію “Мистецтво життєтворчості”, дістав практичне втілення в навчально-педагогічній практиці багатьох шкіл України. На окресленому фундаменті складається українська наукова школа “Мистецтво життєтворчості”, в рамках якої здійснюють дослідження проблем життєтворчості, розробляють технології процесу життєтворчості, готують фахівців з теорії та практики мистецтва життєтворчості. Цінний досвід із втілення в навчально-виховний процес ідей школи “Мистецтво життєтворчості” на громадській Хортинській національній багатопрофільній навчально-реабілітаційній Центром, що дістав багатобічне висвітлення в ювілейному виданні Центру “Українська школа психології і педагогіки життєтворчості: досягнення, проблеми і перспективи розвитку”.

— Судячи з Вашого життєвого шляху, у Вас доволі чітко і порівняно рано уявилися Ваші життєві пріоритети. Що визначало цей процес, і які чинники відігравали провідну роль?

Л.В.: Мій життєвий досвід підтверджує, що виняткову роль у становленні особистості відіграє період дитинства. У моїй душі живуть враження раннього дитинства, років до 5. У батьківській сім'ї був добре обладнаний і облаштований будинок. Дотримувався режим і порядок. Мене досі вражає, як мамі за наявності шістьох малолітніх дітей удавалося утримувати будинок у такому суворому режимі. Щороку у певні святкові дні двічі або тричі на рік збиралися в будинку гості. Це подружні пари лікаря, аптекаря, директора радгоспу. У будинку царювала спокійна обстановка, і в дітей було відчуття свободи і радості. Я не пам'ятаю випадку, щоб у нашій присутності батьки з'ясовували свої стосунки, обговорювали конфліктні ситуації. Тато полюбляв книги, він напам'ятав знав російські билини і довгими сибірськими зимовими вечорами часто розповідав напам'ятав билини і казки, пробуваючи і закріплюючи тим самим наш інтерес до духовного аспекту життя.

З дитинства дуже любила читати. Вже в юні роки робила в перебігу читання виписки з книжок. Нещодавно я знайшла в нашій сімейній бібліотеці зошит з моїми виписками з прочитаних книг. Причому в колі моїх інтересів були твори Герцена, Добролюбова, Чернишевського. З художньої літератури захоплювалася творчістю О.Пушкіна, М.Лермонтова, романами Л.Толстого, Ф.Достоевського, О. де Бальзака. Мене особливо вразив бунтівний дух віршів і поем Лермонтова. При нагоді із захватом читала:

Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой,
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой.

На духовному фундаменті, закладеному в дитинстві, з часом викристалізувалися мої преференції та життєві устремління. І що дивно, цей психологічний фундамент не був зруйнований важкими життєвими негараздами подальших років. Я сказала про це у вірші “Святе чарівництво”. От строфа із цього вірша:

В памяти сердца есть картины детства,
Их бережно хранят, лелеют,
Они как талисман от бед спасают,
Когда невзгоды одолеют.

Я пишаюся тим, що у своє 25-ліття в листі до батьків написала: “Відзначаючи цю славу дату у своєму житті, я надсилаю Вам своє вітання і величезну подяку за те, що Ви виховали мене і допомогли мені вийти на широкі простори життя”.

— *Ваш життєвий шлях, що охоплює майже століття, пролягав у трагічну епоху — революцій, війн, світових і локальних. Ви були учасницею Великої Вітчизняної війни. Як все це відбулося на Вашому світосприйнятті та долі?*

Л.В.: Я дуже болісно пережила у свої 5 років конфіскацію нашого господарства і виселення нашої сім’ї з будинку за несплату податків — наприкінці двадцятих і на початку тридцятих років вони були непомірними. Добре пам’ятаю: сиджу навколішках у кухні і з боєм дивлюся на подвір’я, де, тримаючи за уздечку, двоє чоловіків виводять з подвір’я наших коней — улюбленого нами орловського рисака Серго і обожнювану кобилу Леді. Для мене тоді ще незрозумілим був факт величезної кривди. Тато, Приваленко Василь Макарович, народився в Білорусії. У 9 років він залишився без матері, тож мусив уже з дитинства підробляти. Влітку випасав гусей, а коли подорослішав, працював за наймом у заможних селян. У 16-літньому віці він разом із батьками переїхав до Новосибірська. І лише у 1920 році, одружившись, він купив “на виплат” будинок у селі і завів господарство, а 1929 року все було конфісковано. Мені було шкода залишати улюблений будинок і втрачати те, що було милим серцю. Але ці переживання згодом були приглушені новими враженнями від життя. І цікаво, коли мене після закінчення Новосибірського педінституту затверджували секретарем комсомольської організації інституту і секретар райкому партії в бесіді запитав мене,

чи нема в мене образи на радянську владу, я відповіла, що я закінчила історичний факультет і як історик розумію, що це в рамках революційних перетворень, перебігу історії. І це не було просто відмовкою, у мене справді не було і немає в серці образи на владу за несправедливість. Є лише величезний жаль до батьків, котрі незаслужено понесли кару. Обидва батьки — тато і мама — були великі трудівники, добрі, високопорядні люди. Мене завжди вражала їхня душевна щедрість. Незважаючи на найскрутніші життєві обставини і матеріальне становище, вони беруть до сім'ї мамину маму і її хвору на Паркінсон сестру, доглядати яких відмовився брат мами. Тато дуже допомагав своїм братам і сестрам. Батьки були вельмишановними людьми. Я була в захваті від шляхетності та гідності батьків, їхньої мужності та стійкості перед життєвими негараздами. Гордість за батьків — велика моральна сила, вона живе в душі дітей, підсилює твердість духу в життєвих колізіях. Висока моральна атмосфера в сім'ї, сильна особиста прихильність одне до одного членів сім'ї були тими тривкими механізмами, що підвищували стійкість і впевненість у боротьбі з життєвими труднощами і негараздами.

— *А як відбилася Велика Вітчизняна війна у Вашому сприйнятті та долі?*

Л.В.: Велика Вітчизняна війна виявилася найтяжчим випробуванням. У той момент, коли Київ бомбардували і нам оголосили, що почалася війна, мені було 16 років, і я була студенткою Іркутського університету. Ця звістка була величезним потрясінням. Після складання іспитів літньої сесії нас, групу студентів, відправили на Байкал у рибальські бригади, де ми, змінивши рибалок, які пішли на фронт, займалися рибальством. Потім я повернулася до Новосибірська до батьків і два роки працювала в райраді із забезпечення. Закінчила курси медсестер і готувалася поїхати на фронт. В один з робочих днів нам оголосили, що ввечері відбудуться збори колективу і будуть приймати заяви добровольців у Сибірську дивізію під Сталінград. Це була одна з найбільш кровопролитних точок війни. Я написала заяву у військкомат із проханням призвати мене в лави Радянської армії і направити в Сталінську дивізію під Сталінград, пішла на обід додому, обговорила ситуацію з мамою, а коли повернулася на роботу, то дізналася, що збори скасовано — потрібну кількість добровольців уже набрали. Тоді я залучилася до групи однолітків, які відвідували госпіталь, де допомагали пораненим. За два роки продовжила навчання, але вже в Новосибірському педінституті. Після закінчення інституту у 1946 році, незважаючи на матеріальну скруту, пішла в аспірантуру Інституту філософії АН СРСР. Ще зберігалася карткова система. Видавали 500 грам хліба на людину. Я 300 грам продавала, щоб за цей рахунок викупити решту 200 грам. На іспити при вступі до аспірантури, незважаючи на літо, ходила в туфлях із калошами, оскільки туфлі були рвані, а на сукню надівала кофточку, щоб прикрити порвані місця. Але бажання вчитися було таке велике, що я терпляче все це переносила. І коли мій шкільний друг написав мені: "Скільки ж можна жити майбутнім, треба жити і справжнім життям", — я йому різко відповіла: "Моє життя з його боротьбою за майбутнє я вважаю своїм справжнім життям. Якщо ти іншої думки, наші шляхи різні". І цей незбіг життєвих устремлінь перервав нашу дружбу.

— Чи доводилося Вам обстоювати своє право бути “самою собою” у сфері професійної діяльності?

Л.В.: Так, звісно. Навчання в аспірантурі зміцнило у мене інтерес до наукової діяльності у сфері психології. Але я не одразу після аспірантури змогла зайнятися науковою роботою. Якийсь час викладала у ВНЗ, була навіть завідувачкою кафедри філософії Харківського медінституту. Але у 36 років, пройшовши за конкурсом до Інституту філософії АН України, включилася в науково-дослідницьку діяльність. Саме в цей період довелося відстоювати себе в цій ролі. Мене тричі запрошували у відділ науки обкому партії із пропозицією очолити кафедру філософії в медінституті. Я категорично відмовилася і просила більше мене не запрошувати, позаяк рішуче не схильна переходити з наукової роботи на педагогічну. Довелося також твердо відмовитися від пропозиції посади консультанта у відділі науки ЦК КПУ, бо мене не приваблювала організаційна робота як така.

— Але Ви вели велику громадську роботу.

Л.В.: Причому громадська робота займала велике місце у структурі соціальної діяльності. У мене її обсяг був надзвичайно великий. Невдовзі після приходу в Інститут філософії на посаду старшого наукового співробітника директор Інституту академік Копнін Павло Васильович висловив намір доручити мені керівництво відділом історичного матеріалізму. Але в цей самий час обговорювалася моя кандидатура в партком нашої Академії, де було 50 партійних організацій і 5 тисяч комуністів. Я стала просити Павла Васильовича в цій ситуації не доручати мені керівництво відділом, але він сказав: “Зробимо інакше. Я видаю наказ про призначення Вас виконувачем обов’язків завідувача відділу історичного матеріалізму, і Вам партійні органи дадуть спокій”. Проте цього не сталося. Мене обрали в партком, поклавши на мене найскладнішу, ідеологічну ділянку роботи. І довелося одночасно виконувати роль завідувачки відділу. Це було щось незбагненне, причому тоді в сім’ї було двоє дітей молодшого шкільного віку і ми жили в одній кімнаті комунальної квартири. Моя професійна діяльність весь період поєднувалася із виконанням вельми значних громадських обов’язків.

— Як Вам удавалося, Лідіє Василівно, поєднувати наукову і викладацьку діяльність, велику кількість лекцій, з якими Ви виступали по всій Україні, громадську роботу із сімейними обов’язками, вихованням дітей? — Ви виростили двох чудових синів.

Л.В.: Це найважче в житті жінки. Мені пощастило. Мій чоловік Сохань Павло Степанович також займався наукою і викладанням. Він відомий історик, болгарознавець, археограф, джерелознавець, упродовж двох десятиліть очолював створений ним Інститут української археографії та джерелознавства. Тому він із розумінням ставився до моєї діяльності. Але в реальному житті у мене незрідка виникали доволі скрутні ситуації у плані суміщення моїх професійних і сімейних обов’язків. От один з епізодів. Телефоную до

мене консультант із відділу пропаганди ЦК КПУ і каже, що мені треба виїхати з лекціями за путівкою ЦК. Я сказала, що, на жаль, не можу це виконати, бо чоловік у науковому відрядженні в Болгарії і мені нема з ким залишити дітей. Він досить строго вимовив: “Лідіє Васи́лівно, але це не входить до службових аргументів”. Досить спокійна за складом свого характеру людина, я вибухнула: “Як, тобто, не входить! Я виховую двох солдатів Батьківщині, і це не входить до службових аргументів?!” Добре, що мене зрозуміли, і я почула в слухавку: “Пробачте, Лідіє Васи́лівно”.

— *Лідіє Васи́лівно, як Ви вважаєте, шлях подорослішання, особистісного становлення молоді людини — це важкий шлях?*

Л.В.: Звісно, це болісний, вибоїстий шлях. Озираючись на мій життєвий шлях, із занепокоєнням згадую небезпечні точки шляху, ситуації, що могли спрямувати моє життя в інше річище. Велику роль відіграє в цьому процесі твій вибір. Твій вибір у проблемній ситуації визначає подальший перебіг життя. Найчастіше людина, роблячи той чи інший вибір, далеко не повною мірою усвідомлює його наслідки, передбачає подальший плин життя на основі зробленого вибору. Скажімо, коли я закінчила Новосибірський педінститут, переді мною були три можливості. Стати вчителем історії, лектором Обкому комсомолу і комсоргом ЦК ВЛКСМ в якості секретаря комсомольської організації педінституту. Ясна річ, картина мого життя істотно змінилася б під впливом зробленого мною вибору. Я спинилася на третьому варіанті, виходячи з головної своєї життєвої настанови — присвятити себе викладацькій і науковій діяльності. В обраному варіанті шлях до цього був ближчим і високою мірою гарантованим.

Трудність шляху становлення найчастіше буває пов’язана з життєвими обставинами, подолання яких досягається через особисті вольові зусилля й завдяки підтримці рідних і близьких. Сюди вписуються і часом випадкові сприятливі обставини, що дають змогу витримати тиск негараздів, не здатися. В одному з моїх віршів є рядки:

Мне выпало на долю испытать
И голод, и нужду, и всякие лишения,
Но никогда мой дух, как трепетная лань,
Не склонялся в знак смирения.

— *А яку роль у Вашому життєвому самовизначенні грали колеги, вчителі?*

Л.В.: Для мене, для мого самовизначення і самоздійснення доленосну роль відіграла підтримка колишнього ректора Іркутського університету професора Шевцова Миколи Степановича. Іноді обставини складаються несподівано внаслідок об’єктивного перебігу подій. У даному випадку це сталося так. Як комсорг ЦК ВЛКСМ в якості секретаря комсомольської організації педінституту я приїхала в Москву на семінар. І що ж? Одну з лекцій читає професор Шевцов! Він у цей час був уже начальником Управління суспільних наук Міністерства вищої освіти СРСР. Після лекції його оточили секретарі комсомольських організацій педінститутів, обговорюю-

чи з ним свої проблеми. Я ж не ввійшла в це коло. І раптом Микола Степанович, розсунувши коло тих, хто його обступив, підійшов до мене й запитав, де я тепер. Минуло понад 5 років від часу мого навчання в Іркутському університеті. Я здивовано запитала: “Миколо Степановичу, Ви мене пам’ятаєте?” — “Звісно”. Будучи студенткою історико-філологічного факультету, я одночасно, за сумісництвом, працювала секретарем факультету, і мені доводилося досить часто вирішувати у ректора ті чи інші питання, що стосувалися факультету. Дізнавшись, що я закінчила історичний факультет Новосибірського педінституту, Микола Степанович запропонував приїхати в Москву в аспірантуру Інституту філософії, де, за його словами, оголошено великий додатковий набір. Я завагалася, чи вдасться мені, дівчині, яка закінчила провінційний ВНЗ, скласти іспит до столичної академічної аспірантури. Він рішуче повторив: “Приїжджайте!” Я ризикнула, і мене прийняли в сектор психології Інституту філософії. Не знаю, чи клопотав за мене Микола Степанович. Але одна обставина мене спантеличила. Коли я, успішно склавши іспити, була зарахована в аспірантуру і прийшла у відділ аспірантури з проханням надати мені місце в аспірантському гуртожитку, завідувачка аспірантури здивувалася: “Вам гуртожиток? Але у нас інформація, що Ви — дружина міністра”. Довелося її розчарувати. А для мене так і залишилося загадкою, хто був автором інформації, що надійшла до них.

Щоправда, я ретельно готувалася до іспитів в аспірантуру. Стурбована слабким знанням німецької мови, з якої був іспит, я пішла на кафедру іноземних мов Академії наук, щоб співвіднести свої знання з вимогами. Викладачка кафедри, вислухавши моє читання і переклад, запитала, коли я планую скласти іспити в аспірантуру. Я відповіла, що цього року. Вона зняла окуляри і вимовила: “З таким знанням мови ми Вас не пропустимо”. Я засіла за “штудіювання” мови. Працювала цілий місяць із 7 ранку і до пізнього вечора. Потім знову пішла на ту саму кафедру. Чергувала та сама викладачка, я уважно прочитала і переклала запропонований нею текст. Вона знову зняла окуляри і сказала: “Молодець! Можете йти на іспит. Четвірка Вам забезпечена”.

— *Цікаво, яким є самопочуття людини у вашому віці?*

Л.В.: Тут, мабуть, велика палітра індивідуальних станів. Про себе я сказала в одному з віршів:

Лета идут, жизнь клонится к исходу,
Все мрачнее думы, тяжелее сны,
А с душой неведомое что-то происходит,
Также она молода, как в былые дни.
Хочется с любимым выйти в чисто поле,
Побродить по росе, огибая пни,
Или сесть за весла и уплыть далеко,
Наслаждаясь волей, как в былые дни.
Грезы запоздалые, не тревожьте душу,
Соблазняя свежестью, магией весны,
Отцвела черемуха и умолк соловушка,
Не вернуть ни молодость, ни былые дни.

Ну и что, ведь и в закате все же
Есть своя прелесть и свое очарование,
Если жизнь прожил не в праздности,
А в творческом дерзании.

— *Лідіє Васи́лівно, Ви прожили велике життя, насичене подіями, в тому числі трагічними. Як Ви оцінюєте наш час, якою бачите перспективу найближчого майбутнього, майбутнє світу загалом і перспективу України?*

Л.В.: Я не володію науковим інструментарієм прогнозування соціальних процесів і не займаюся цим професійно. Тому мені важко відповісти на Ваше запитання. Але на початку нової епохи, у 2001 році разом із сином Ігорем ми опублікували спільну працю “Час Нового світу і людина. Глобальні ризики цивілізації і пошук шляху. Соціологічні нариси”. У ній, спираючись на дослідження вітчизняних і закордонних учених, використовуємо дані міжнародних і національних досліджень, розглядаємо деякі тенденції трансформації світу у XXI столітті. Книга починається епіграфом Ігоря Соханя “Який чудовий цей світ, і як він безглуздо влаштований”. Характеризуючи світ на порозі XXI століття, автори зазначають, що аналізований час оцінюється як епоха шквалу змін. У зв’язку із розгортанням трансформаційних процесів людство опинилося в лещатах глобальних ризиків — ризиків, що створюють небезпеку для більшості людей, ба навіть для всього людства, що кардинально змінюють картину людського соціоприродного світу. Історичний хаос, розростання випадковості й непередбачуваності поглибило стан, який характеризується тим, що “людина перестала відчувати світ як щось затишне, надійне і самозрозуміле” (Р.Гвардіні). У книжці наголошено, що екзистенціальні проблеми — смисложиттєві проблеми людського існування — не можуть бути розв’язані накопиченням багатства, економічним зростанням і посиленням технічної могутності людини. Автори поділяють думку дослідників, що без радикального перелому у філософії життєустрою, у смисложиттєвих орієнтирах буття людей усі дії з викорінювання насильства, агресії, тероризму неминуче приречені на неуспіх. У розділі “Післямова”, озаглавленому “Подалі від краю прірви”, наведено слова А.Тойнбі: “Людство, очевидно, має вибрати одне із двох: або вчинити самогубство або навчитися жити як одна сім’я”.

В орбіті складних подій, пов’язаних з кровопролитними воєнними діями, насильством, тероризмом, розгулом кримінальних елементів, опинилася сьогодні Україна. Прогнози та оцінки того, що відбувається, різняться навіть у судженнях професійних політиків, прогнозистів. Докладний аналіз стану й динаміки змін українського суспільства подано у виданні Інституту соціології НАН України “Українське суспільство 1992—2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг”. На підставі даних соціологічного моніторингу в збірнику подано аналіз динаміки змін і тенденцій розвитку українського суспільства, його соціально-політичної сфери, соціально-економічної, соціоструктурної й соціально-культурної трансформації. Аналіз висвітлює неймовірно важкий шлях демократичного, цивілізаційного розвитку українського суспільства. Але вочевидь забезпечити демократичну перспективу може лише мудра, зважена політика владних структур, кон-

солідація всіх сил суспільства в захисті цілісності та незалежності України, її цивілізаційного вибору, демократичних орієнтирів. Увиражені в останній час, у тому числі завдяки змінам в інститутах влади, позитивні тенденції, поки вельми локальні, й народу України доведеться пережити ще важкі часи. Але надія на позитивне завершення подій, що надихає дії прогресивних сил, полегшує шлях. Сучасний кризовий стан світу, України в тому числі, наявність серйозних соціальних загроз у соціальному просторі й екологічних загроз у природному середовищі диктують необхідність кожному самовизначитися у світі, проявити здатність і волю здійснити гідне людщини життя навіть за цих у край важких умов.

— *Дякуємо, Лідіє Василівно, за докладні відповіді, що відтворюють картину Вашого неординарного життя за доби соціальних потрясінь і глибоких трансформаційних змін у світовому просторі й у межах національних держав.*

Л.В.: У відповідях на Ваші запитання я дотримувалася свого кредо:

Разумно ль таинства души земные
С собою унести в потусторонний мир?
Не лучше ли поведать людям,
Как ты страдал, блаженствовал, как жил,
Кого любил, что трепетно лелеял,
В чем грешен и чему был верен.
Ответ в деяниях своих
Не так-то просто дать.
За исповедь святую перед миром
Тебе награда — Божья Благодать.